

PEDAGOGIK MAHORAT

3
2023

ISSN 2181-6883

PEDAGOGIK MAHORAT

Ilmiy-nazariy va metodik jurnal

3-son (2023-yil, aprel)

Jurnal 2001-yildan chiqa boshlagan

Buxoro – 2023

<https://buxdu.uz>

PEDAGOGIK MAHORAT

Ilmiy-nazariy va metodik jurnal

2023, № 3

Jurnal O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi OAK Rayosatining 2016-yil 29-dekabrda qarori bilan **pedagogika** va **psixologiya** fanlari bo'yicha dissertatsiya ishlari natijalari yuzasidan ilmiy maqolalar chop etilishi lozim bo'lgan zaruriy nashrlar ro'yxatiga kiritilgan.

Jurnal 2001-yilda tashkil etilgan.

Jurnal 1 yilda 12 marta chiqadi.

Jurnal O'zbekiston matbuot va axborot agentligi Buxoro viloyat matbuot va axborot boshqarmasi tomonidan 2016-yil 22-fevral № 05-072-sonli guvohnoma bilan ro'yxatga olingan.

Muassis: Buxoro davlat universiteti

Tahririyat manzili: 200117, O'zbekiston Respublikasi, Buxoro shahri Muhammad Iqbol ko'chasi, 11-uy
Elektron manzil: nashriyot_buxdu@buxdu.uz

TAHRIR HAY'ATI:

Bosh muharrir: Adizov Baxtiyor Rahmonovich – pedagogika fanlari doktori, professor

Mas'ul kotib: Sayfullayeva Nigora Zakiraliyevna – pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Xamidov Obidjon Xafizovich, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Begimqulov Uzoqboy Shoyimqulovich, pedagogika fanlari doktori, professor

Navro'z-zoda Baxtiyor Nigmatovich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Mahmudov Mels Hasanovich, pedagogika fanlari doktori, professor

Ibragimov Xolboy Ibragimovich, pedagogika fanlari doktori, professor

Rasulov To'liq Husenovich, fizika-matematika fanlari doktori (DSc), dotsent

Yanakiyeva Yelka Kirilova, pedagogika fanlari doktori, professor (N. Rilski nomidagi Janubiy-G'arbiy Universitet, Bolgariya)

Andriyenko Yelena Vasilyevna pedagogika fanlari doktori, professor (Novosibirsk davlat pedagogika universiteti Fizika, matematika, axborot va texnologiya ta'limi instituti, Novosibirsk, Rossiya)

Romm Tatyana Aleksandrovna pedagogika fanlari doktori, professor (Novosibirsk davlat pedagogika universiteti Tarix, gumanitar va ijtimoiy ta'lim instituti, Novosibirsk, Rossiya)

Chudakova Vera Petrovna, psixologiya fanlari nomzodi (Ukraina pedagogika fanlari milliy akademiyasi, Ukraina)

Hamroyev Alijon Ro'ziqulovich – pedagogika fanlari doktori (DSc), dotsent

Qahhorov Siddiq Qahhorovich, pedagogika fanlari doktori, professor

Mahmudova Muyassar, pedagogika fanlari doktori, professor

Kozlov Vladimir Vasilyevich, psixologiya fanlari doktori, professor (Yaroslavl davlat universiteti, Rossiya)

Tadjixodjayev Zokirxo'ja Abdusattorovich, texnika fanlari doktori, professor

Amonov Muxtor Raxmatovich, texnika fanlari doktori, professor

O'rayeva Darmonoy Saidjonovna, filologiya fanlari doktori, professor

Durdiyev Durdimurod Qalandarovich, fizika-matematika fanlari doktori, professor

Mahmudov Nosir Mahmudovich, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Olimov Shirinboy Sharofovich, pedagogika fanlari doktori, professor

Chariyev Irgash To'rayevich, pedagogika fanlari doktori, professor

Qiyamov Nishon Sodiqovich, pedagogika fanlari doktori (DSc), professor

Shomirzayev Maxmatmurod Xuramovich, pedagogika fanlari doktori, professor

Ro'ziyeva Dilnoza Isomjonovna, pedagogika fanlari doktori, professor

Qurbonova Gulnoz Negmatovna, pedagogika fanlari doktori (DSc)

To'xsanov Qahramon Rahimboyevich, filologiya fanlari doktori, dotsent

Nazarov Akmal Mardonovich, psixologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent

Jumaev Rustam G'aniyevich, siyosiy fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent

Zaripov Gulmurot Toxirovich, texnika fanlari nomzodi, dotsent.

Navruz-Zoda Layli Baxtiyorovna, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

ПЕДАГОГИЧЕСКОЕ МАСТЕРСТВО

Научно-теоретический и методический журнал

№ 3, 2023

Решением Высшей аттестационной комиссии при Кабинете Министров Республики Узбекистан от 29 декабря 2016 года журнал включён в перечень изданий, рекомендованных для публикации научных результатов статей по направлениям «Педагогика» и «Психология».

Журнал основан в 2001 году.

Журнал выходит 12 раз в год.

Журнал зарегистрирован Бухарским управлением агентства по печати и массовой коммуникации Узбекистана.

Свидетельство о регистрации средства массовой информации № 05-072 от 22 февраля 2016 г.

Учредитель: Бухарский государственный университет

Адрес редакции: 200117, Узбекистан, г. Бухара, ул. Мухаммад Икбол, 11.

E-mail: nashriyot_buxdu@buxdu.uz

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ:

Главный редактор: Адизов Бахтиёр Рахманович – доктор педагогических наук, профессор

Ответственный редактор: Сайфуллаева Нигора Закиралиевна – доктор философии педагогических наук (PhD)

Хамидов Обиджон Хафизович, доктор экономических наук

Бегимкулов Узакбай Шаимкулович, доктор педагогических наук, профессор

Навроз-заде Бахтиёр Нигматович, доктор экономических наук, профессор

Махмудов Мэлс Хасанович, доктор педагогических наук, профессор

Ибрагимов Холбой Ибрагимович, доктор педагогических наук, профессор

Расулов Тулкин Хусенович, доктор физико-математических наук, доцент

Янакиева Елка Кирилова, доктор педагогических наук, профессор (Болгария)

Андрюченко Елена Васильевна (Институт физико-математического, информационного и технологического образования НГПУ, Новосибирск, Россия)

Ромм Татьяна Александровна (Институт истории, гуманитарного, социального образования ФГБОУ ВО НГПУ, Новосибирск, Россия)

Чудакова Вера Петровна, кандидат психологических наук (Национальная академия педагогических наук Украины, Украина)

Хамроев Алижон Рузикулович, доктор педагогических наук (DSc), доцент

Каххаров Сиддик Каххарович, доктор педагогических наук, профессор

Махмудова Муюссар, доктор педагогических наук, профессор

Козлов Владимир Васильевич, доктор психологических наук, профессор (Ярославль, Россия)

Таджиходжаев Закирходжа Абдусаттарович, доктор технических наук, профессор

Аманов Мухтор Рахматович, доктор технических наук, профессор

Ураева Дармоний Саиджановна, доктор филологических наук, профессор

Дурдиев Дурдимурад Каландарович, доктор физико-математических наук, профессор

Махмудов Насыр Махмудович, доктор экономических наук, профессор

Олимов Ширинбой Шарофович, доктор педагогических наук, профессор

Чариев Иргаш Тураевич, доктор педагогических наук, профессор

Киямов Нишон Содикович, доктор педагогических наук, профессор

Шомирзаев Махматмурод Хурамович, доктор педагогических наук, профессор

Рузиева Дилноза Исомжоновна, доктор педагогических наук, профессор

Курбонова Гулноз Несматовна, доктор педагогических наук (DSc)

Тухсанов Кахрамон Рахимбоевич, доктор филологических наук, доцент

Назаров Акмал Мардонович, доктор философии психологических наук (PhD), доцент

Жумаев Рустам Ганиевич, доктор философии политических наук (PhD), доцент

Зарипов Гулмурот Тохирович, кандидат технических наук, доцент

Навроз-заде Лайли Бахтиёровна, доктор философии экономических наук (PhD)

PEDAGOGICAL SKILLS

The scientific-theoretical and methodical journal

№ 3, 2023

By the decision of the Higher Attestation Commission under the Cabinet of Ministers of the Republic of Uzbekistan dated December 29, 2016, the journal was included in the list of publications recommended for publishing scientific results of articles in the areas of «**Pedagogy**» and «**Psychology**».

The journal was founded in 2001.

The journal is published 12 times a year.

The journal is registered by the Bukhara Department of the Agency for Press and Mass Communication of Uzbekistan.

The certificate of registration of mass media № 05-072 of 22 February 2016

Founder: Bukhara State University

Publish house: 200117, Uzbekistan, Bukhara, Muhammad Ikbol Str., 11.

E-mail: nashriyot_buxdu@buxdu.uz

EDITORIAL BOARD:

Chief Editor: Pedagogical Sciences of Pedagogy, Prof. Bakhtiyor R. Adizov.

Editor: Doctor of Philosophy in Pedagogical Sciences (PhD), Nigora Z. Sayfullaeva

Doctor of Economics Sciences Prof. Obidjon X. Xamidov

Doctor of Pedagogical Sciences, Prof. Uzokboy Sh. Begimkulov

Doctor of Economics Sciences, Prof. Bakhtiyor N. Navruz-zade

Doctor of Pedagogical Sciences, Prof. Mels Kh. Mahmudov

Doctor of Pedagogical Sciences, Prof. Holboy I.Ibragimov

Doctor of Physical and Mathematical Sciences (DSc), Doc. Tulkin Kh. Rasulov

Doctor of Pedagogical Sciences, Prof. Yelka K. Yanakieva (Bulgaria)

Doctor of Pedagogical Sciences, Prof. Andrienko Yelena Vasilyevna (Russia)

Doctor of Pedagogical Sciences, Prof. Romm Tatyana Aleksandrovna (Russia)

Candidate of Psychology, Vera P. Chudakova (Kiev, Ukraina)

Doctor of Pedagogical Sciences (DSc), Doc. Alijon R. Hamroev

Doctor of Pedagogical Sciences, Prof. Siddik K. Kahhorov

Doctor of Pedagogical Sciences, Prof.M.Mahmudova

Doctor of Psychology, Prof. Vladimir V. Kozlov (Yaroslavl, Russia)

Doctor of Technical sciences, Prof. Zakirkhodja A. Tadjikhodjaev

Doctor of Technical sciences, Prof. Mukhtor R.Amanov

Doctor of Philology, Prof. Darmon S. Uraeva

Doctor of Physical and Mathematical Sciences, Prof. Durdimurod K. Durdiev

Doctor of Economics, Prof. Nasir N. Mahmudov

Doctor of Pedagogical Science, Prof. Shirinboy Sh. Olimov

Doctor of Pedagogical Science, Prof. Irgash T. Chariev

Doctor of Pedagogical Science, Prof. Nishon S. Kiyamov

Doctor of Pedagogical Sciences, Prof. Maxmatmurod X. Shomirzaev

Doctor of Pedagogical Sciences, Prof. Dilnoza I. Ruzieva

Doctor of Pedagogical Sciences, Prof. Gulnoz N. Qurbonova

Doctor of Philology, Doc. Qahramon R.Tuxsanov

Doctor of Psychology, Doc. Akmal M. Nazarov

PhD in Political Sciences, Doc. Rustam G.Jumaev

Candidate of technical sciences, Doc. Gulmurot T. Zaripov

PhD in Economics Sciences, Layli B. Navruz-zade

MUNDARIJA

№	Familiya I.Sh.	Mavzu	Bet
DOLZARB MAVZU			
1.	<i>САИПОВА Малоҳат</i>	Меҳнат миграцияси масалаларида хорижий ва маҳаллий олимларнинг изланишлари	7
2.	<i>МАХМУДОВА Диларом Ахмадовна</i>	Психологические особенности внутрисемейных отношений у жертв торговли людьми	11
PEDAGOGIKA VA PSIXOLOGIYA			
3.	<i>FAYZIEVA Umida Asadovna</i>	O'qituvchining kasbiy pedagogik kompetentligi va uni takomillashtirish yo'llari	16
4.	<i>AMONOV Adkham Kamolovich, ESHIMOV Rahmon Rustamovich</i>	Analysis of computer simulation models in inclusive education on legal approach to learning process	20
5.	<i>JALILOV Hafiz Naimovich</i>	Oliy ta'lim tizimida oila va kasb muvozanatining ijtimoiy-psixologik xususiyatlari	24
6.	<i>KARIMOVA Mahbuba Nutfullayevna</i>	Texnologiya darslarida o'quvchilarning kreativ qobiliyatlarini shakllantirishning zamonaviy usullari	29
7.	<i>MIRZAYEVA Dिल्фуза Shavkatovna</i>	Bo'lajak o'qituvchining kasbiy tayyorgarligida art-pedagogik kuzatib borish konsepsiyasi	34
8.	<i>MUXIDOVA Olima Nurilloevna</i>	Ta'lim tizimida transversal kompetensiyaning ahamiyati	38
9.	<i>NEMATOVA Zebo Tursunboyevna</i>	Autentik materiallar orqali talabalarda mantiqiy tafakkurni rivojlantirish metodikasi	42
10.	<i>QULIYEVA Shahnoza Halimovna</i>	“Texnologik ta'lim” yo'nalishi talabalarida kreativ qobiliyatlarni rivojlantirish mexanizmlari	47
11.	<i>QAHHOROV Siddiq Qahhorovich, RUSTAMOV Hakim Sharipovich</i>	Talabalarning kommunikativ kompetensiyasini rivojlantirishda didaktik dasturiy vositalardan foydalanish	52
12.	<i>XUDAYBERGANOV Shuhrat Shavkat o'g'li</i>	Akademik erkinlik va milliy pedagogikaning o'zaro aloqadorligi	59
13.	<i>ЖУМАЕВ Рустам Фаниевич</i>	Интегратив ёндашув асосида талабаларда фуқаролик позицияси ва касбий компетенцияни такомиллаштириш	64
14.	<i>DILOVA Nargiza Gaybullayevna</i>	Shaxslararo munosabat tushunchasi, mazmuni, mohiyati va jamiyat hayotidagi o'rni	71
15.	<i>RAXIMOVA Dilbar Muxiddinovna</i>	Shaxs psixologik yetukligi muammosining uzoq va yaqin xorij olimlari tomonidan o'rganilishi	74
16.	<i>БОЗОРОВ Абдусодиқ Абдурайимович</i>	Профессор-ўқитувчиларнинг касбий камолоти - таълим сифати кафолати	78
17.	<i>САИДОВА Зилола</i>	Ривожланган хориж мамлакатларида олий таълим ва мактаб ўртасидаги интеграция хусусида	83
18.	<i>ELOV Ziyodullo Sattorovich, ISMATOVA Feruza Alisher qizi</i>	Huquq-tartibot organlari psixologining kasbiy kompetensiyasining shaxsiy komponentining tuzilishini o'rganish	89
19.	<i>TILAVOV Muxtor Xasan o'g'li</i>	Boshqaruv faoliyatida qaror qabul qilishning psixologik xususiyatlari	93
MAKTABGACHA VA BOSHLANG'ICH TA'LIM			
20.	<i>ASATOVA Barfiya Faxridinovna</i>	Boshlang'ich sinflarda sinfdan tashqari ishlar mazmunini takomillashtirish metodikasi	97
21.	<i>SAFOYEV Hasan Aminovich</i>	5-6 yoshdagi bolalar uchun o'yin faoliyatining o'ziga xos xususiyatlari	101

22.	SHADIYEV Feruz Jaxonovich	Maktabgacha yosh davrida bola nutqini rivojlantirishda oilaning ijtimoiy-psixologik ta'siri	106
23.	НИЯЗОВА Ситора Давроновна	Модель формирования здорового образа жизни старших дошкольников	112
24.	MADAMINOVA Yarkinoy Saparboyevna, RUZMETOVA Zuxra Shavkatovna	Boshlang'ich sinflarda texnologiya darslarini tashkil etishning psixologik jihatlari	118
FILOLOGIYA VA TILLARNI O'QITISH			
25.	OBIDOVA Shahodat Botirovna	The challenges of teaching critical reading in English to middle school students	123
26.	МАЛЛАЕВА Озода Махрамовна, МАЛЛАЕВА Мавжудахон Махрамовна	Умумтаълим мактаб инглиз тили ўқитувчиларининг касбий ривожланишида узлуксиз диагностиканинг аҳамияти	128
27.	HUSENOVA Aziza Sharipovna	Ona tili va o'qish savodxonligi darslarida o'quvchilarning tayanch kompetensiyasini takomillashtirish	134
ANIQ VA TABIIY FANLARNI O'QITISH			
28.	NARKULOV Odil Oltinbekovich	Tabiiy fanlarni o'qitishda mobil ilovalardan foydalanishning pedagogik jihatlari	139
29.	OCHILOVA Maxbuba Kamol qizi	Umumiy kimyo fanidan anorganik birikmalarning muhim sinflari mavzusini o'qitishda muammoli vaziyat metodikasidan foydalanish (akademik litseylar misolida)	145
30.	OLTIYEV Azizbek Bayramovich	Aralashmalar va eritmalarga doir masalalarni yechish bo'yicha metodik tavsiyalar	151
31.	ЮНУСОВА Раъно Файбуллаевна	Тиббиёт олий таълим муассасаларида физика фанини замонавий ўқитишнинг зарурияти	155
JISMONIY MADANIYAT VA SPORT			
32.	NAZAROV Davron Baxtiyor o'g'li	Yosh sambochilarda motivlar shakllanishining psixodiagnostikasi	160
33.	ЖУРАЕВ Воҳиджон Мухаммедович	Спортчи субъектив назоратининг даъвогарлик даражасига таъсири	165
SAN'AT			
34.	SHAMSIYEV Sherzod Istamovich	Oliy ta'lim muassasalarida xor va xorshunoslik mavzularini o'qitishni pedagogik texnologiyalar asosida tashkil qilish	171
MA'NAVIYAT VA TARBIYA			
35.	AXMEDOV Aminjon Amrullayevich	Talabalarda oilaviy qadriyatlarga ijobiy munosabatlarni rivojlantirishning pedagogik shartlari	176
36.	NABIYEV Muhrodbek Bobirovich	Islom ta'limotida barkamol inson shaxsining ijtimoiy-psixologik xususiyatlarini shakllantirishdagi roli	180
37.	SAFOYEV Husen Aminovich	Talabalarni harbiy-vatanparvarlik ruhida tarbiyalashning metodologik asoslari	185
38.	SAMADOV Abdulaziz Ashurovich	O'zgaruvchan ta'lim sharoitida harbiy rahbarning tarbiya tamoyillari	191
39.	УСМАНОВА Феруза Саидахмедовна	Олий таълим муассасалари талабаларининг маданият компетентлигини ривожлантиришнинг педагогик тизими	196
40.	ABDURAXMANOV Sherzod Nazarbayevich	O'quvchi yoshlarni vatanparvarlik ruhida tarbiyalashda maktab va oilaning ahamiyati	200
PEDAGOGIK TA'LIMOTLAR TARIXI			
41.	QO'LDOSHEV Rustambek Avezmurodovich	XX asr boshlarida jadid maktablarining tashkil etilishi va o'qitish usullari	206

O'ZGARUVCHAN TA'LIM SHAROITIDA HARBIY RAHBARNING TARBIYA TAMOYILLARI

Samadov Abdulaziz Ashurovich,

Buxoro davlat pedagogika instituti

Harbiy ta'lim fakulteti uslubiy tayyorgarlik sikli dotsenti

Ushbu maqolada Harbiy rahbarning tarbiya tamoyil yo'llari va samaradorligi haqida yoritilgan. Harbiy rahbarning tarbiya tamoyillari deganda tarbiya jarayonining qonuniyatlaridan kelib chiqadigan, tarbiya jarayonining mazmuniga, metodlariga va uni tashkil etishga qo'yiladigan asosiy talablarni ifodalovchi, boshlang'ich (asos bo'lgan) qoidalarni tushuniladi. Ular tarbiya jarayonining xususiyatlarini aks ettiradi. Tarbiya tamoyillariga pedagoglar tarbiyaviy vazifalarni hal etishda amal qiladilar. Tarbiyaning tamoyilari deb yosh avlodni tarbiyalash maqsadidan kelib chiqadigan va talablarni milliy qadriyat ruhida tarbiyalashning mazmuni, mohiyati va yo'nalishiga qo'yiladigan eng muhim talablarni belgilab beruvchi asosiy g'oyalar va qoidalar yig'indisiga aytiladi.

Kalit so'z: tarbiya, ta'lim, ma'lumot, rivojlanish, ruhiy tayyorgarlik, mustaqil tarbiya, mustaqil ta'lim, bilim, ko'nikma, malaka, keng dunyoqarash; yuksak axloqiylik; bilimdonlik, zukkolik va ziyolilik; yuksak muomala madaniyati, so'zlashish odobi; o'ziga nisbatan talabchanlik, izlanuvchanlik.

ПРИНЦИПЫ ВОСПИТАНИЯ ВОЕННОГО ЛИДЕРА В УСЛОВИЯХ ИЗМЕНЯЮЩЕГОСЯ ОБРАЗОВАНИЯ

В данной статье описаны принципы и эффективность обучения военачальников. Принципы воспитания военачальника означают исходные (основные) правила, вытекающие из закономерностей воспитательного процесса, выражающие основные требования к содержанию, методам и организации воспитательного процесса. Они отражают особенности образовательного процесса. Воспитательных принципов придерживаются педагоги при решении воспитательных задач. Принципы воспитания представляют собой совокупность основных идей и правил, определяющих важнейшие требования к содержанию, характеру и направленности воспитания в духе национальных ценностей, вытекающих из цели воспитания подрастающего поколения.

Ключевые слова: воспитание, образование, информация, развитие, умственная подготовка, самостоятельное воспитание, самостоятельное образование, знания, умения, навыки, широкий кругозор, высокая нравственность, знания, интеллект и разум, высокая культура общения, манера речи, требовательный к себе, ищущий.

PRINCIPLES OF EDUCATION OF A MILITARY LEADER IN CHANGING EDUCATIONAL CONDITIONS

This article describes the principles and effectiveness of military leader education. The principles of education of a military leader mean the initial (basic) rules that arise from the laws of the education process, express the main requirements for the content, methods and organization of the education process. They reflect the characteristics of the educational process. Educational principles are followed by pedagogues in solving educational tasks. The principles of education are a set of basic ideas and rules that determine the most important requirements for the content, nature and direction of education in the spirit of national values, arising from the purpose of educating the young generation.

Keywords: Education, information, development, mental training, independent upbringing, independent education, knowledge, skills, broad outlook; high morality; knowledge, intelligence, high culture of communication, manners of speaking; self-demanding, searching.

Kirish. Tarbiya - yosh avlodni muayyan maqsad yo'lida har tomonlama o'stirish, uning demokratik ongi va xulq-atvorini tarkib toptirish jarayonidir. Yosh avlodni tarbiyalash masalalari doimo mustaqil jamiyatimizning diqqat markazida turadi.

Har bir mustahkam fan o'zining predmeti va metodologik asoslariga egadir. Jumladan, «Pedagogika» ham fan sifatida shakllanib, o'zining predmetiga ega bo'ldi. «Pedagogika» ham fan sifatida tarbiya tizimini, jamiyatning talab va ehtiyojlari asosida hayotga bog'lab boradi.

Shu sababli tarbiya jarayonini ijtimoiy hayotning ajralmas qismi deb qarash lozim, chunki tarbiyaviy ishlarni olib bormasdan turib jamiyatni, uning rivojlanishini tasavvur qilish qiyin.

Tarbiya ta’lim berish bilan mustahkam aloqada bo’lgan holda, o’ziga xos qonuniyatlarga ham egadir. Ta’lim va tarbiya yagona jarayondir. Lekin ular bir-biriga aynan o’xshash emas. Ta’lim va tarbiyaning birligi, avvalo, ularning maqsadining umumiyligidan iborat. Bir butun pedagogik jarayonida ta’lim doimo tarbiyaviy vazifalarni, tarbiya esa hayotni bilish, unga tayyorlanishdek mas’uliyatli vazifani bajaradi.

Tarbiya jarayoni o’z-o’zini tarbiyalash bilan mustahkam bog’langan. O’z-o’zini tarbiyalash harbiylarning o’z shaxsini o’zgartirishiga qaratilgan faoliyatidir. O’z-o’zini tarbiyalash to’g’ri tarbiya berish bilan birga sodir bo’ladi va ayni vaqtda to’g’ri tarbiya natijasi hisoblanadi. Tarbiya jarayonida askarlar o’zlarini tarbiyalaydilar, kamolga yetkazadilar, o’z ustlarida mustaqil ishlaydilar, o’z harakatlarini, shaxsiy sifatlarini ijobiy tomonga o’zgartirishga harakat qiladilar. O’z-o’zini tarbiyalash harbiylarning o’zida muayyan fazilatlarini o’stirishga qaratilgan ongli intilish, iroda kuchini ishlatish jarayonidir.

O’z-o’zini tarbiyalash shaxsda tanqidiy qarash paydo bo’lishi bilan boshlanadi. Ammo bunda tanqidiy mulohaza boshqalar xulqiga, o’rtoqlarining faoliyatiga nisbatan emas, balki o’z xulqi va xarakteriga, o’z bilim va o’zlashtirishiga nisbatan bo’lsagina o’z-o’zini tarbiyalashga xizmat qiladi. Bunda harbiylarda o’zini idora qilish, o’z harakatlari va qilmishlarini nazorat qilish, tahlil qilish imkoniyati shakllanib boradi. O’z-o’zini tarbiyalashda muvaffaqiyatga erishish uchun askar o’zining xulqini to’g’ri baholash qobiliyatini o’stirish, o’zi uchun axloqiy ideal tanlash istagini vujudga keltirish kerak.

Tarbiya tamoyillariga pedagoglar tarbiyaviy vazifalarni hal etishda amal qiladilar. Tarbiya tamoyillariga quyidagi talablar qo’yiladi:

Birinchi talab-majburiylik (ya’ni, tarbiya tamoyillari shunchaki maslahat yoki tavsiya bo’lmasdan, ular muqarrar ravishda pedagogik amaliyotga tatbiq etilishini talab qiladi);

Ikkinchi talab-komplekslilik (ya’ni, tarbiya tamoyillari tarbiya jarayonining barcha bosqichlarida bir vaqtning o’zida, frontal holda qo’llaniladi, ularning ketma-ket, alohida qo’llanishlariga yo’l qo’ymaslik kerak);

Uchinchi talab-baravar qimmatlilik (ya’ni, tarbiya tamoyillari umumiy va asosiy qoidalar sifatida eng qimmatli, baravar bo’lib, ularning orasida asosiy va ikkinchi darajali prinsiplar bo’lmaydi).

Tarbiya tamoyillari «*tayyor retseptlar*» «*universal qoidalar*» emas, pedagoglar ulardan foydalanganlarida avtomatik tarzda yuqori natijalarni birdangina olmaydilar.

Tarbiya tamoyillarining talablari umumiy, ammo, har bir ofitser o’z bilimi, tajribasi, mahoratiga tayanib, ulardan ijodiy foydalanadi.

Har bir ishning o’ziga xos bir qator muhim qonun-qoidalari mavjudki, ularga amal qilish tarbiya ishining samarali bo’lishini ta’minlaydi.

Jumladan:

- tarbiyaning ilmiyligi;
- tarbiyaning ongliligi;
- tarbiyada ishonitirish;
- tarbiyaning hayot va harbiy faoliyat bilan bog’liqligi;
- tarbiyaning insonparvar va demokratik xarakteri;
- tarbiyada vijdon, iroda, qat’iylilik va ishonch;
- tarbiyada intizom, axloq va burch uyg’unligi;
- tarbiyaning yakka va umumiy xarakteri;
- jamoada ijobiy namuna;
- jamoada va jamoa orqali tarbiya.

Tarbiyaning ilmiyligi:

Mustaqil O’zbekistonimizda ayni kunlarda ta’lim-tarbiya jarayonini hozirgi davr talabiga javob berishga va ularni yangi pedagogik texnologiya asosida tashkil qilishda xususan tarbiyaning ilmiy sifatida, demokratik nuqtayi nazardan tashkil qilishda katta ahamiyat bermoqda. «Barkamol avlod O’zbekiston taraqqiyotining poydevori» sharaflil nomda yozgan Prezidentimizning asari shahodat beradiki, yoshlarimiz dunyoqarashini shakllantirish va rivojlantirish uchun chet ellarda ta’lim-tarbiya olish va ularning ta’lim tizimimizda ilmiy nuqtayi nazardan ommalashtirish bu harbiylarni sog’lom fikr va yuqori darajali ilmlarga tayyor qilishdan iborat.

Qadimgi Yunonistonning mashhur faylasuflari Suqrot, Aflotun, Arastu, Demokrit va boshqalar o’z g’oyalariga ham jiddiy e’tibor berganlar.

Tarbiya-bu harbiylar hayotida hosil qilingan bilimlar asosida aqliy kamolot-dunyoqarashni, insoniy e’tiqod, burch va mas’uliyatni, ofitserlar shaxsiga xos bo’lgan axloqiy fazilatlarini yaratishdagi maqsadni ifodalaydi. Tarbiya jarayonining mohiyati shu jarayon uchun xarakterli bo’lgan va muayyan qonuniyatlarda namoyon bo’ladigan ichki aloqa va munosabatlarni aks ettiradi va o’zining qoidalarini alohida belgilaydi.

Tarbiyada izchillik juda muhimdir. Tarbiyachi avloddan tarbiyalanuvchilardan biror narsani talab qilib, soʻngra oʻzining bu talabini unutib qoʻysa yoki oʻzi bu talabga xilof ish tutsa, bu hol tarbiyaga juda yomon taʼsir qiladi.

Qurolli Kuchlarda harbiylar oʻz lafziga sobit boʻlmogʻi kerak. Masalan: ofitser ertaga harbiy kiyimlaringizni tozalashni va tartib tarzini koʻraman deb vaʼda berdimi, albatta bajarishi shart. Yoki agar qoʻlostidagilar bilan biron mavzuda bahs-munozara oʻtkazmoqchi boʻlsa, bu masala ilmiy nuqtayi nazardan asoslangan boʻlishi kerak. Ofitser biror tarbiyaviy tadbir uyushtirishni harbiylarga vaʼda qilib, sal orada vaʼdasini esdan chiqarib qoʻysa, harbiylar bunday ofitserga ishonmay qoʻyadilar. Har bir ofitserni soʻzi bilan ishi bir boʻlishi kerak.

Harbiylarda tarbiyaviy taʼsir koʻrsatishda izchillikka rioya qilish, muammoni avvalicha davom ettirish va bir xil talab qoʻyish muvaffaqiyat qozonishning eng muhim shartlaridan biri boʻlib hisoblanadi. Afsuski, amalda baʼzan harbiy qoʻmondonning talablarini qoʻllab-quvvatlaydigan emas, balki harbiylarga teskari taʼsir koʻrsatadi. Harbiylar orasida ham hamma vaqt bir xilligi taʼminlanavermaydi. Tarbiya uzoq muddatli, murakkab jarayon boʻlib, unda harbiy qoʻmondon va yashash muhit, jamoatchilik, taʼlim muassisalari va boshqalar taʼsir yetkazadi. Shu sababli ularning ishida izchillik va davomiylik boʻlishiga rioya etish, bu tarbiya zanjirini buzmaslik, harbiylarni tarbiyalanganlik darajasini tarbiya usullari va tamoyillarini oʻz vaqtida aniqlab olish juda muhimdir.

Tarbiya ilmiy nuqtayi nazardan qaraganda u bir chinor daraxtidir. Ammo undan farqi shundaki, agar chinor shoxasini kessangiz qaytadan koʻkarishi mumkin, ammo tarbiya tamoyilini bir sohasini olib tashsangiz tarbiya oʻz mohiyatini yuqotadi. Shu nuqtayi nazardan tarbiyaga ilmiylik asosda tashkiliy ishlar olib borish kerak.

Tarbiya jarayonini ilmiy asoslangan tarzda olib borish uning qonuniyatlarini chuqur oʻrganish talab qiladiki, tarbiya jarayonining muayyan rivojlanishi uchun sharoit yaratuvchi sabab va oqibat oʻrtasidagi muhim, zarur ichki aloqalarning ifodasi sifatida namoyon boʻladi.

Tarbiyaning ilmiyligi bu bevosita tarbiyaga ilmiy tomondan yondashilgan holda, tarbiyani qonuniyatlarini ilmiy jihatdan ochib berish, tarbiyani yoʻnaltirishning yangi usullarini takomillashtirishni ham talab qiladi.

Ilmiy-axloqiy normalarni egallash jarayonida harbiylarda yoshlarda aqliy, axloqiy tarbiya, dunyoqarash, eʼtiqod tarkib topadi, maʼnaviy saviyasi yanada oʻsib rivojlanadi.

Tarbiyaning ilmiyligi hozirgi kunda taʼlim kabi eng dolzarb masaladir. Chunki, tarbiyani ilmiyligini yoʻqotsa yoshlar tarbiyasi va tarbiya bevosita oʻz izidan chiqib ketadi. Lekin Sharq mutafakkirlari tarbiyaning ilmiyligida boy maʼnaviy-madaniy meroslarga egadirlar. Bular hozirgi tarbiya jarayoniga bevosita uygʻunlashtirilib olib borilmoqda.

Harbiy vaziyatlarda ilmiylik asosida yoʻl tuta olishni tarbiyalash. Har bir harbiy xizmatchi oʻz gʻoyasiga bogʻliq muammolarni toʻgʻri hal qilmogʻi, yutuqlarni esa keyingi xatolarni sodir etmasligi shart deb bilish kerak. Harbiy vaziyatlar, yaʼni jangovar holatda tinchlik vaqtida eng oqil va toʻgʻri yoʻlni tanlamogʻi darkor. Xizmat faoliyatini oladigan boʻlsak quyidagi holatlarda:

- ✧ Xizmatini yoki harbiy qismini oʻzboshimchalik bilan tashlab ketmaslik;
- ✧ Oʻz vatanini himoyasi va uning taraqqiyoti oldida oʻz burchini unutmaslik;
- ✧ Xizmatini namunali bajarish va xizmatdan boʻyin tovlamaslik;
- ✧ Xizmatda oʻrnatilgan tartib-qoidalarni buzmaslik, ularga qatʼiy va aniq rioya qilish;
- ✧ Oʻzining qurolli Kuchlari jangchisi burchini teran anglash;
- ✧ Har doim oʻzini jismoniy va aqliy chiniqtirib borishi zarur;
- ✧ Jangovar vaziyatlarda esa u quyidagilarni hisobga olgan holda toʻgʻri va eng aniq yoʻlni tanlamogʻi lozim;

- ✧ Jangda oʻz vatanini kichik bir boʻlagi boʻlishi lozim, har bir kishining hayotini yanada shirinroq va baxtliroq qilish uchun bir tomchi qonini ham ayamasklik;

Jangda nafaqat oʻzini, balki oʻz doʻstini himoya qilishi va ularni har qanday sharoitlarda tashlab ketmaslik, oʻz doʻstiga sodiqligini shunday vaziyatlarda koʻrsatish uning insoniy jangchilik burchidir.

Tarbiyaning ongilligi:

Tarbiyaning mazmuni, shakl va tamoyillari harbiylarning saviyasiga qarab turli guruhlarda har xil boʻladi. Tarbiyaning tamoyillariga qaraganda tarbiyaning ongilligi harbiylarning bilim, koʻnikma va malakaga qay darajagacha erishishni har tomonlama ijtimoiy-siyosiy jihatlardan aniqlaydigan tamoyildir. Ong va xulq-atvorning birligi: ong faoliyatda vujudga keladi, shakllanadi va namoyon boʻladi. Tushunchalar, mulohazalar, baholashlar, eʼtiqodlarning majmui sifatida ong ofitserning xulq-atvori va xatti-harakatlarini yoʻnaltiradi va bir vaqtning oʻzida oʻzi ham xulq-atvor va faoliyatning taʼsiri ostida shakllanadi. Tarbiyada

ong va faoliyat birligiga erishish harbiylarning faoliyati va muomalasi asosida ularni hayotini tashkil qilish, amaldagi o'zaro munosabatlarni yo'lga qo'yish tufayli vujudga keladi.

Har bir ofitserda shaxsni ko'ra bilish kerak. Ofitserning qo'l ostidagilari qanday bo'lmasin unga nisbatan hurmat bilan munosabatda bo'lishi, uning barcha xatti-harakatlariga sabr-toqatli bo'lmog'i lozim. Ammo hurmatni o'z me'yori bo'lib, unga oqilona, ongliy ravishda talab qo'yish va munosabatda bo'lishi lozim.

Harbiylarga oqilona talab qo'yish uning maqsadga muvofiqligi, tarbiya jarayonining ehtiyojlaridan kelib chiqishi, tarbiya vazifalariga mosligi, harbiylar tomonidan zaruriyat sifatida qabul qilinishini anglatadi.

Ayrim harbiy xizmatchilar o'zlarining ongliligi, saranjom-sarishtaliligi, intizomlilik, fahm-farosati, aktivligi bilan ofitser va jamoaning ishonchi va hurmatiga sazovor bo'ladilar. Ayrimlari esa, intizomsizligi va be'mani qiliqlari bilan tezda «tanilib» qoladilar.

Harbiy bilim yurtlarida ofitserlar qo'l ostidagilarni orzu havas bilan bilim yurtga kelishini nazarga olib, bu intilishlarini mustahkamlashi, ishini va xulqini baholashda avval yaxshi, ijobiy tomonlarini ta'kidlab, keyin kamchiliklarini yo'qotish yo'lini ko'rsatishi lozim.

Harbiylarni tarbiyalashda aql bilan ish ko'radigan mohir ofitserlar o'z tarbiyalaridagi askarlarning shaxsiy fazilatlarini juda yaxshi biladilar va bundan keyin uning xulqida nimalarga erishmoqchi ekanliklarini aniq tasavvur etadilar. Tarbiyada ana shu maqsadni amalga ilmiy nuqtayi nazardan oshirish uchun bola xulqidagi ijobiy sifatlarga suyanib ish tutadilar. Natijada askar o'z vazifalarini yanada yaxshi bajarishga, ofitserlarning hurmatini qozonishga, ishonchini oqlashga intiladi. Faoliyat jarayonida hosil bo'lgan malaka, bilish va odatlar axloq normalariga rioya qilishini yengillashtiradi. Demak, tarbiyachi harbiylar shaxsining eng tez rivojlanadigan davri-kursantlik yillarida uning ongiga turli-tuman faoliyat (o'qish, mehnat, ijtimoiy ishlar, o'yin, sport) yordami bilan maxsus ta'sir etishi muhimdir. Aks holda xulq normalari, ijtimoiy axloq talablari yaxshi tushunilmay qolishi natijasida shaxs ijtimoiy munosabatlarda barqaror, tasodifiy ta'sirga beriluvchan bo'lib qolishi mumkin. Tarbiya jarayonida harbiy xizmatchilarning ongliligi emas, balki his-tuyg'ularini ham o'stirib borish, unda jamiyatning shaxsga qo'yadigan axloqiy talablariga muvofiq keladigan xulqiy malaka va odatlarini hosil qilish lozim.

Haqiqatan ham, mustaqillik barkamol inson uchun bebaho qadr-qimmatimizni tiklash, o'zligini chuqurroq anglash, unutmeyotgan ma'naviy-axloqiy qadriyatlarimizni hayotga tatbiq etish, shu yurtning fuqarosi ekanligidan fikrlanish, ona tilining sohibi bo'lish kabi baxtni ato etadi. Mustaqillikning maqsadi, mohiyati va vazifalarini harbiylar ongiga singdirishi komil ofitserni voyaga yetkazish, xalq ta'limi tizimini yanada rivojlantirishini talab qiladi.

Avvalo shuni ta'kidlashimiz kerakki, biz eski sho'rolar zamonidan qolgan ta'lim-tarbiya tizimiga xos mafkuraviy qarashlardan va sartaqlardan hali-beri to'liq qutulganimiz yo'q. Bugungi kunda mutaxassis kadrlar tayyorlash, ta'lim va bilim berish tizimi hayotimizda bo'layotgan islohot, yangilanish jarayonlari talablari bilan yaqindan bog'lanmaganligi har tomonlama sezilmoqda. Ofitserga o'ziga xos zamonaviy bilim berish, ularning ma'lumotini, malakasini oshirish kabi paysalga solib bo'lmaydigan dolzarb masalaga duch kelmoqdamiz. Tarbiyachi tarbiyalanuvchilarga zamonaviy bilim berishi bu hayot muammosi bo'lib, shuni nazarda tutish lozimki, har bir tarbiyachilarni o'zini malakasini, kasbiy bilimini yuqori darajaga ko'tarishimiz lozim. Ta'lim-tarbiya islohoti va uning ongliyligi haqida gapirar ekanmiz, uning mazmuni lo'nda qilib aytganda: *«Bizga bitiruvchilar emas, harbiy ta'lim-tarbiyasini ko'rgan shaxslar kerak»*.

Demokratik jamiyatda ofitser, umuman har bir harbiylar erkin fikrlaydigan etib tarbiyalanadi. Agar bola erkin fikrlashni o'rganmasa, berilgan ta'lim samarasi past bo'lishi muqarrar. Albatta, bilim kerak, ammo bilim o'z yo'lga mustaqil fikrlash ham katta boylikdir.

Xulosa. Ofitserni o'z fikriga ega bo'lishi uchun mustaqil fikrlash g'oyalarni ular ongiga singdirishimiz lozim. Shundagina kelajak ofitser har tomonlama yetuk, barkamol inson bo'lib yetishadi. Harbiylarni tarbiyalashda axloqiy ong va axloqiy tuyg'ularni shakllantirish emas-ularni ma'naviy munosabatlarda namoyon bo'ladigan faoliyatining har xil turlariga jalb etishi lozim.

Axloqiy ongni tarbiyalash-harbiylarni Vatanga, jamiyat va mehnatga o'ziga va ofitser munosabatini anglab olishga qaratilgan axloqiy tuyg'ularni tarbiyalash hisoblanadi.

Yuqoridagi sifatlari ofitserlar ma'naviyatini tashkil etadi. Harbiylar ma'naviyati ongli ravishda hayotga mujassamlashtirilgan bo'lishi lozim.

Ong osti har bir ofitserning taqdiri, yo'li, oliy maqsadi va ezgu niyatlar asosidagi hayot modeli hisoblanadi. Ong osti va ong uyg'unligi vijdon yordamida amalga oshiriladi.

Ong osti - dunyoviy va hayotiy haqiqat asosidagi ofitser shaxsiy faoliyatining ma'naviy-ruhiy yo'li.

Ongli faoliyat – jamiyat hayotining bosh mezonidir. Bizga meros bo'lib qolgan ta'lim-tarbiya tizimining ma'lum bir qismi bilan bir qatorda uni eng nomaqbul tomoni shundan iborat ediki, harbiylarni

o‘quv jarayonida mustaqil va erkin fikrlashga yo‘l qo‘ymasliklar qaysi o‘quv yurtini bitiruvchilarini bilimi emas, balki ularni avvalgi soxta g‘oyalarini hisobga olish edi.

Adabiyotlar:

1. Mirziyoyev SH. M.. Niyati ulug‘ xalqning ishi ham ulug‘ hayoti yorug‘ va kelajagi farovon bo‘ladi. Toshkent, “O‘zbekiston”, 2019 y.
2. Mirziyoyev SH. M.. Milliy tiklanishdan milliy yuksalish sari. Toshkent, “O‘zbekiston”, 2020 y.
3. Karimov I. A. Milliy armiyamiz – mustaqilligimizning, tinch va osoyishta hayotimizning mustahkam kafolatidir. – Toshkent, “O‘zbekiston”, 2003 y
- a. Karimov A. «Ozod va obod Vatan, erkin va farovon hayot-pirovard maqsadimiz». Toshkent, «O‘zbekiston», 2000 y.
4. Karimov A. «O‘zbekiston XXI asr bo‘sag‘asida: xavfsizlikka tahdid, barqarorlik shartlari va taraqqiyot kafolatlari». Toshkent, «O‘zbekiston», 1997 y.
5. Karimov A. «Vatan sajdagoh kabi muqaddasdir». Toshkent, «O‘zbekiston», 1996 y.
6. «O‘zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlarining umumharbiy nizomlari». Toshkent, «O‘zbekiston», 1996 y.
7. Azizxo‘jayev A. «Davlatchilik va ma’naviyat». Toshkent, «Sharq», 1994 y.
8. Abu Iso Termiziy Sahihi. Termiziy. «Tanlangan Hadislar». Toshkent, 1993 y.
9. Avloniy A. «Turkiy guliston yoxud axloq». Toshkent, «O‘zbekiston», 1994 y.
10. Abduraxmanov Sh.N. «Harbiy raxbar mahorati». Buxoro, «Kamolot» 2022y.